

IRODALMI DÍJAK

Baumgarten díj – Schöpflin-korszak 2.

1941 augusztusában Babits Mihály irodalmi kurátor halálával lezárult egy fejezet a Baumgarten-díj történetében is. Az alapító okirat előírásai szerint Babits volt jogosult kijelölni kurátorutódját. Ez már 1937-ben megtörtént írásban. A borítékolt levelet 1941 augusztusában a Vallás és Közoktatási Minisztérium hivatalos helyiségében bontották fel. Három személyt kellett megjelölni, az első helyen Schöpflin Aladár állt.

Schöpflin köztisztelőben álló szereplője, doyenje volt az irodalmi közéletnek, ekkor hatvankilenc éves, tekintélyes irodalomtörténész és kritikus. Evangélikus teológiai és bölcsész stúdiumokat hallgatott. A modern, magyar irodalom nagy öregjének számított. Angol, francia és német irodalomból számos, fontos művet fordított (Mark Twain, Nietzsche, Rousseau). A Baumgarten tanácsadó testületének kezdeti tagja és egyik első díjazottja. A Schöpflin-korszak kezdeti tanácsadó testületének összetétele: elnök Hegedűs Lóránt nyugalmazott pénzügyminiszter és irodalmi tanulmányíró, tagok Sík Sándor, Keresztury Dezső, Kerecsényi Dezső, Rédey Tivadar és Molter Károly írók. A tanácsadó testület továbbra is méltósággal őrizte szakmai álláspontját, a sajtó mesterkedései ellenére sem szivárogtatott ki jelöléseket vagy belső vitákat.

Az 1941-es év már meglehetősen gondterheltnak bizonyult. Tavasszal öngyilkos lett gróf Teleki Pál miniszterelnök, s Magyarország belépett a háborúba, s hadat üzent. A vallás és közoktatási miniszter ismét Hóman Bálint.

A testület és a kurátorok egyre óvatosabban vigyázták a díj sorsát. Az 1942 januárjában kiosztott díjakat Berde Márta (erdélyi írónő), Bohuniczky Szefi, Mátrai László (filozófiai író), Ortutay Gyula, Rónay György és Szentimrei Jenő (erdélyi publicista) kapták.

A parlamentben erősödik a szélsőjobb hangja. A fontosabb állások betöltéséhez megindulnak a származási igazolás beszerzései. A szélsőjobb újságok egyre fenyegetőbben kritizálják a Baumgarten Alapítványt is. A Pest című lapban megint felvetették Baumgarten származását, aki: „akárcsak tudatalatti szolidaritásával is, a radikális szellemet kívánta menteni.” Nem kerüli el a figyelmet a jogi kurátor, Basch Lóránt származása sem.

Az Országgyűlési Képviselőház 1942. november 20-ai ülésén Matolcsy Mátyás képviselő élesen támadta a Baumgarten Alapítvány

létét. A szellemi élet fontos részének ítélte a nemzetvédelem szellemi frontját, amellyel ellenkezik az alapítvány. „Egyenesen abszurdumnak tartom – jelentette ki –, hogy a magyar irodalom irányításában még ma is döntő szerepe lehessen a Baumgarten-díjnak.” A képviselő azzal a kéréssel fordult Antal István tárca nélküli nemzetvédelmi és propaganda-miniszterhez, hogy az alapítványt minisztériumra vegye át, s fordítsa egy igazi, magyar célok érdekében álló tudományos és irodalmi díjra. Ezt – szerinte legméltóbban – a nemrég elhunyt Horthy István nevéhez kellene kötni, s minden évben halála évfordulóján, Szent István ünnepén kellene kiosztani. Antal István miniszter azt válaszolta, hogy a Baumgarten Alapítvány a vallás és közoktatási minisztérium hatáskörébe tartozik, de továbbítani fogja a kérést. Szinyey Merse Jenő kultuszminiszter pedig úgy foglalt állást, hogy az alapítvány magánalapítvány, a minisztérium csak felügyeletet gyakorol, s ha a jogszabályokat betartják, jogállamhoz méltatlan lenne a beavatkozás.

Az 1943-ban a tanácsadó testület bevezeti a Baumgarten-nagydíjat, amely ötezer pengővel jár. Ezt Tamási Áron kapta meg.

A támadások nem maradnak abba. Gombos Gyula, a Magyar Út kálvinista folyóirat szerkesztője már januárban támad. Finoman megtevesztőnek tartja az alapítvány ama kitételét, hogy „a jutalomra érdemes író vagy tudós mentes legyen minden faji elfogultságtól”. Ezt Gombos látszólag emelkedett szempontnak tartja, amely mögött a zsidó fajvédelmet bújtatják. Szerinte jó néhány jelentéktelen embert díjaztak, s az igazi teljesítményekre nem figyeltek, ezért: „magyar író és magyar tudós ma már nem fogadhat el Baumgarten-díjat.”

A hivatalos díjazás megoldatlansága miatt alakul magánkezdeményezésre a Magyar Irodalompartoló Társaság. Ezt egy vitéz dr. Szabó Lajos nevű ügyvéd alapítja, s körlevelekkel, főleg ügyvédektől szerez a Baumgartenhez hasonló pénzeket (1943), s ki is osztja azokat. Legfontosabb díjazottjai: Szabó Dezső, Erdélyi József, Kodolányi János, Sinka István, Németh László, Tamási Áron, Szabó Lőrinc, Szabó Pál, Gulyás Pál, Bibó Lajos és Wass Albert. A kétféle szemléletű alapítvány díjazottjai között nagy átfedések vannak, hiszen közülük majdnem mindenki kapott Baumgarten-díjat is. Ez tehát nem igazolja a Baumgarten elleni támadásokat.

Az alapítvány gondot fordít Babits Mihály hatvanadik születésnapjára megemlékezésére. Az alapítvány székházában kialakítanak egy Babits-emlékszobát a költő bútoraival és emléktárgyaival. Emellett évek óta működik egy Baumgarten-könyvtár írók részére. Idekerült Tóth Árpád, Kosztolányi és Babits többezer könyvtára is. A könyvtárosi állást az alapítvány fizeti, amelyért vetélkedés is előfordul.

A háborús években fokozódott az érdeklődés a díjazások iránt. A katonai megszállás előtti utolsó díjkiosztás 1944. január 18-ára esik. Kedvezményezettjei: Szabó Lőrinc (nagydíj), Benedek Marcell, Gulyás Pál és Kolozsvári Grandpierre Emil.

Azután: „szálltak a gyors behívók, / szaporodtak a verstördékek / és szaporodtak a ráncok / a szép mosolyú fiatal nők / ajka körül s szeme alján” – írta Radnóti –, aki különben pályázott a Baumgarten könyvtárosi állására. Az 1945-ös év januárjában Budapesten tombolt a front. A Sas utcai székház bombatalálatot kapott, egy része leégett. Elpusztult Babits, Kosztolányi és Tóth Árpád könyvtára meg a Babits-emlékszoba is. Nem oszthattak díjat sem. De túlélték a kurátorok, Schöpflin és Basch doktor, valamint a tanácsadó testület többsége, amely most Rédey Tivadar elnöklétével működött. Úgy ítélték meg a helyzetet, hogy a ház hatvan százaléka még működőképes, ennek arányában van némi bevétel, amely még mindig jelentős összeg, s a háború után nem kis segítséget jelent. Mivel a pengő inflációja megindult, az arany értékéhez mérlik a díj mértékét, így ötven gramm törtarany-nak felel meg a díj összege.

A háború utáni első díjazásra 1946 januárjában került sor, s a díjazottak: Füst Milán, Gyergyai Albert, Lukács György és Török Sophie.

Lukács Györgyről kiderült, hogy jól ismerte Baumgartent. Mindketten Pest nagypolgári köréből kerültek ki, mindketten Németországban éltek, mindketten németül publikáltak. Figyelték is egymás írásait. A kommunista esztéta – a díj átvétele után – jelentős teljesítménynek tartotta Baumgarten munkásságát, de megjegyezte: „a jelenkor lényegének alapját, a kapitalizmust igazi, belső szerkezetében Baumgarten sohasem ismerte fel és sohasem értette meg.” Ahogyan a negyvenes évek első felében a szélsőjobb, második felében a szélsőbal publicisztika kezdte bírálni az alapítvány létét. Folyamatosan szemére vetették a kurató-

riumnak a József Attila-ügyet. Miért nem harcolt a kuratórium a költő díjazásáért? A *Szabad Nép* 1946 januárjában a Baumgarten-díj kuratóriumának sürgős kicserélését követelte „a haladó szellemű, magyar írók érdekében”.

A Népszava 1947 januárjában botrányoktól övezettnek tartja a jelöléseket, időről időre bizonyos névsorok jelennek meg különféle sajtóorgániumokban. A legfőbb baj – véli a Népszava –, hogy a kuratóriumban még mindig olyanok vannak, akik „hajbókoltak Klebelsberg Kunótól Hóman Bálintig minden közoktatásügyi miniszternek”, ezért „távozzanak, adják át helyüket gerinces, igazi meggyőződésű, valóban független gondolkozású férfiaknak”. Voltak, akik Basch Lóránt jogász-gazdasági kurátor állítólagos szereptévesztéseit kifogásolták, mondván, hogy időről időre irodalmi döntésekbe is be kíván avatkozni. A támadások erejét nyilván fékezte, hogy a felügyeletet továbbra is ellátó vallás és közoktatási miniszterek közül Keresztury Dezsőnek és Ortutay Gyulának volt köze a Baumgarten Alapítványhoz. Keresztury 1941-től évekig tagja volt a tanácsadó testületnek, Ortutay pedig kétszer is, 1936-ban és 1942-ben is évdíjat kapott, mint néprajztudományi író.

Basch Lóránt az alapítvány húszéves évfordulója táján megkereste a magyar irodalom nyugat-európai képviselőit, hogy kapcsolataikat használják fel az alapítvány európai ismertetésére. A *Neue Zürcher Zeitung*-ban 1947 januárjában meg is jelent méltató, ismertető cikk.

A háború utáni gazdasági állapotok nem javítottak az írók anyagi helyzetén, érkeztek továbbra is a segílyt kérő levelek (Nemes Nagy Ágnes, Déry Tibor, Weöres Sándor, Molnár Antal, Csorba Győző...).

A Szabad Nép az 1948-as díjkiosztás időpontjára (január 18-ára) időzítve Keszi Imre író tollából ismét támadást intézett az alapítvány ellen. Nem az alapítvány megszűnését kívánta (felesége, Hajnal Anna 1947-ben kapott jutalmat), de felvetette egy Kossuth-díj rendszeresítését. Ez az alkotó – szellemi és fizikai – munka legkiválóbb teljesítményeit jutalmazná komoly összegszerűséggel, amely nem „szegénységünk foltozgatása”, hanem „növekvő erőnk és gazdaságunk dokumentálása”. Ezt a nagyszerű díjat természetesen a Magyar Kommunista Párt találta ki. A Baumgarten-díj – szerinte – a bethleni konszolidáció terméke volt, amelyet „a szellemi sikon is a maradiság, a szabványosság, a jelentéktelenség kultusza” jellemezte. 1948-ban már a Rákosi-féle „Fordulat Éve” következik.

Az utolsó, szabadon díjazottak: Bölöni György, Kerényi Károly (klasszika-filológus), Vas István és Zelk Zoltán. Vas Istvánt egyszer már a háború előtt is díjazni kívánták, még a Babits-korszak idején, 1936-ban. Ki is szivárgott a díjazása. Az egyik, délelőtti lap már a fényképét is közölte, igaz, kérdőjellel, s

másnap kiderült, hogy nem kapott díjat. Sem ő, sem Kassák. Schöpflin, mint tanácsadó tag szomorúan elmondta, hogy a minisztérium vétőzött. Vas István akkor megkereste Basch kurátort is, ő azonban akkor még nem mert erről őszintén beszélni. A Kassák-ügy még kínosabb volt, parlamenti interpelláció is lett belőle (Kéthly Anna interpellált).

1948 augusztusának végén váratlan, fenyegető levél érkezett a Gazdasági Főtanácstól. Arra kérték a jogi kurátort, hogy adja át a Baumgarten-bérház iratait az Ingatlan Központban. Az alapítványi házakat a Közületi Ingatlan Központ hatáskörébe utalták. Schöpflin azonnal Révai Józsefhez fordult. Leírta, hogy „ez a döntés nagyobb katasztrófa volna az alapítványra, mint a ház kiéigése”. Révai tisztelte Schöpflin Aladárt, s egy időre leállította az eljárást. 1948 novemberében felmerült, hogy válasszák Lukács Györgyöt is a tanácsadó testületbe. Ez az ötlet feltehetően arra irányult, hogy szerezenek egy befolyásos pártolót az MKP részéről. Lukács valószínűleg már sejtett valamit a jövőről, mert nem vállalta. Arra hivatkozott, hogy a legújabb irodalmat nem ismeri kellően.

A testület 1948 decemberében tehetette meg utolsó díjjánálatait. Gyanútlanul, mert ekkor még nem tudták, hogy ez az utolsó. A legtöbb jelölést Németh László és Devecseri Gábor kapta. 1949 januárjában, amikor közeledett a szokásos díjkiosztás napja, néhány lap szokásához híven megkezdte a találgatást a lehetséges díjazottakról. Ekkor váratlan, drámai fordulat történt. Az MDP Központi Bizottsága Titkársága vette napirendre 1949. január 12-ei ülésén a tanácsadó testület jelöléseit. Az előadó Horváth Márton, a Szabad Nép főszerkesztője volt. Nyilvánvaló, hogy az MDP-nek nem volt semmi köze a Baumgarten Alapítványhoz. Sem jogilag, sem gazdaságilag, sem politikailag. Az alapítvány autonóm magán-alapítvány volt. Az MDP teljesen figyelmen kívül hagyta az alapító okirat előírásait, valamint a tanácsadó testület és a kurátorok eddigi tevékenységét, hagyományait és jelöléseit. Az ülésre nem hívtak meg senkit az alapítványtól. (A Vallás és Közoktatási Minisztérium részéről ott volt a művészeti főosztály vezetője. A miniszter ekkor Ortutay Gyula volt.) Schöpflin Aladár úgy tudta, hogy a javasolt névsor a minisztériumban van. A névsor átvizsgálása pedig hivatali titok. Az MDP viszont másokat kívánt díjazni, s az ő döntése lett érvényes. Az 1949. évi évdíjakat így Ignóty Géza, Szabó Pál és Trencsényi-Waldapfel Imre kapta. Jutalmat kapott még Benjámin László, Karinthy Ferenc, Kuczka Péter, Lakatos István, Nagy Sándor és Szigeti József. (Akkor még minden díjazott közel állt az MDP-hez.) A meglepő névsor díjait, szokás szerint, Schöpflin Aladár irodalmi kurátor adta át, s nyilvánosan nem adta jelét meglepetésének.

A háttérben azonban drámai történések zajlottak. Basch Lóránt január 20-án levélben fordult kurátortársához, Schöpflin Aladárhoz. Ebben az elmúlt hétnek „az alapítványra szégyenletes fejleményeiről” beszél. Kiderült, hogy a minisztérium részéről a két kurátort külön-külön próbálták megnyerni. Basch szerint Schöpflin nem tájékoztatta véleményváltozásairól. Ezen mások előtt össze is szólalkoztak. „Arra nem vagyok hajlandó, hogy bárki Baumgarten Ferenc nevét pártpolitika zászlójára tűzesse” – jelentette ki Basch. Az élet azonban folyt tovább. Az alapítványhoz tovább is érkeztek a segílykérések. Schöpflin Aladár egyre betegebb, egyre kevesebbet tud tenni az alapítvány érdekében, az államosítás pedig fenyeget.

1949 júniusában létrehozzák a Népművelési Minisztériumot Révai József vezetésével, s az alapítvány felügyeleti hatósága a Népművelési Minisztérium lett. Révai, becsülve Schöpflint, átmeneti megoldást keresett. Schöpflin 1948-ban Kossuth-díjat kapott. Révai kommunista vezetőként nyilván tudta, hogy elkerülhetetlen az államosítás. Azzal az ötlettel rukkolt elő, hogy a Baumgarten-díjat alakítsák át a fiatal írók segílyezésére. Az igazi, komoly díj azonban ezentúl az állami Kossuth-díj legyen.

Az 1949. augusztus 31-én megjelent törvényerejű rendelet az alapítványokról azt mondja: „az alapítványt meg kell szüntetni, ha céljának eredményes megvalósításáról ésszerűen az állami, törvényhatósági, vagy városi közigazgatás útján lehet csak gondoskodni.” Az ezt követő hónapokban még jár a Baumgarten-postás, de a tanácsadó testületet 1950-ben már nem hívta össze senki. Elmúlt a szokásos díjkiosztás napja, senki nem kap értesítést senkitől, segílykérő kérelmek még érkeznek, kisebb segílyeket ki is utalnak. 1950. augusztus 9-én, hetvennyolc éves korában meghalt Schöpflin Aladár. Temetésén az alapítvány nevében nem vehettek tőle búcsút, de állami temetést kapott.

1950. október 24-én a Népművelési Minisztérium véghatározatot hozott, amely szerint a Baumgarten Alapítványt megszünteti. Jogorvoslatot nem tett lehetővé. Az indoklás szerint: „Az írókról való gondoskodás és a kiváló írók jutalmazása Népköztársaságunkban állami feladat, ez utóbbi célt szolgálja a Kossuth díj és a József Attila-díj.” A véghatározat aláírója Losonczy Géza államtitkár.

A Baumgarten Alapítvány 1929-től 1950-ig *száztizenöt díjat és hatvankét jutalmat* osztott ki. Segílyeiről nem beszélve. De azt a támogatást, amelyet a magyar irodalomnak nyújtott, csak felbecsülni tudjuk. ♦♦

(Folytatjuk)